

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Political decolonization and self-determination : the case of the Netherlands Antilles and Aruba

Hillebrink, S.

Citation

Hillebrink, S. (2007, February 28). *Political decolonization and self-determination : the case of the Netherlands Antilles and Aruba*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/11003>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/11003>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Samenvatting

POLITIEKE DEKOLONISATIE EN ZELFBESCHIKKING. DE CASUS VAN DE NEDERLANDSE ANTILLEN EN ARUBA

Inleiding (hoofdstuk 1)

Dit onderzoek behelst een overzicht van het volkenrechtelijk zelfbeschikkingsrecht in relatie tot dekolonisatie, met bijzondere aandacht voor de vraag op welk moment het internationale recht een proces van dekolonisatie als voltooid beschouwt. Zijn er criteria waaraan een uitoefening van het zelfbeschikkingsrecht moet voldoen? De hoofdvraag van het onderzoek betreft de implicaties van de internationale regels op dit terrein voor de staatkundige banden tussen Nederland, de Nederlandse Antillen en Aruba.

Het internationale recht met betrekking tot dekolonisatie en zelfbeschikking (hoofdstuk 2)

Volgens de Verenigde Naties en de juridische literatuur bestaat er nog steeds een aparte categorie van 'koloniale volkeren' die een recht op dekolonisatie en zelfbeschikking bezit. Deze categorie wordt in de praktijk van de VN niet zozeer bepaald door de vraag of deze volkeren onderworpen zijn aan een vorm van koloniaal bestuur – traditioneel gedefinieerd als een systeem van onderdrukking, uitbuiting en discriminatie – maar eenvoudigweg door de lijst van gebieden 'van het koloniale type' die in 1946 met medewerking van de Westerse staten is opgesteld door de VN.

De Algemene Vergadering van de VN claimt de bevoegdheid om deze gebieden te classificeren als 'Niet-zelfbesturende gebieden' in de zin van Hoofdstuk XI van het VN-Handvest, zo lang als deze gebieden nog niet onafhankelijk zijn en de verhouding met hun moederland omschreven kan worden als een vorm 'willekeurige onderschikking' doordat zij niet voldoet aan de 'Principles' van Resolutie 1541 (XV) van de Algemene Vergadering uit 1960. Volgens deze VN-beginselen blijft een gebied 'Niet-zelfbesturend' totdat de bevolking op basis van goede informatie een democratische keuze heeft gemaakt om onafhankelijk te worden, een vrije associatie met een onafhankelijke staat aan te gaan of te integreren in een staat.

Het is verder vast komen te staan dat een keuze voor een van deze status-opties beschouwd kan worden als een uitoefening van het zelfbeschikkingsrecht. Een dergelijke keuze moet voldoen aan de standaarden die zijn vastgelegd voor de uitoefening van het zelfbeschikkingsrecht door koloniale volkeren, onder andere in de 'Verklaring over het toekennen van onafhankelijkheid aan koloniale landen en volkeren' (Resolutie van de Algemene Vergadering 1514 (XV) van 1960). Het Internationaal Gerechtshof heeft bevestigd dat de afhankelijke volkeren waarop deze resolutie betrekking heeft, een recht op zelfbeschikking hebben. Het Hof definieert de kern van dit recht als de noodzaak om de vrijelijk tot uiting gebrachte wens van de bevolking te respecteren.

Er ontstaat echter een problematische situatie als een bevolking geen keuze wil maken voor een van de geaccepteerde vormen van zelfbestuur. Het zelfbeschikkingsrecht bepaalt dat volkeren keuzevrijheid hebben en op basis daarvan kan verdedigd worden dat zij ook moeten kunnen kiezen voor een status die niet geheel zelfbesturend te noemen valt omdat het gebied een te ondergeschikte positie behoudt ten opzichte van het moederland.

Essentieel bij de beoordeling van een dergelijke status zou de vraag moeten zijn of de bevolking die keuze werkelijk in vrijheid heeft gemaakt, in het volledig besef van de gevolgen. Als dat het geval is, kunnen de resterende elementen van onderschikking misschien beschouwd worden als een acceptabel neveneffect van de voortzetting van een constitutionele band tussen een Europese staat en een verafgelegen eiland dat zichzelf te klein beschouwt om onafhankelijk te worden of als volwaardig onderdeel van een staat te gaan functioneren.

Alle staten hebben expliciet of impliciet aanvaard dat de VN bevoegdheden heeft op het terrein van dekolonisatie, maar er blijft verschil van mening over de reikwijdte van deze bevoegdheid. De meningen zijn ook verdeeld over het werk van het VN-Dekolonisatiecomité. Het lijkt gewaardeerd te worden in de meeste afhankelijke gebieden en een aantal moederlanden is minder kritisch geworden over de bemoeienis van het Comité. Critici hekelen op dit moment vooral het gestelde gebrek aan effectiviteit van het Comité.

Statusopties (hoofdstuk 3)

De VN heeft twee alternatieven voor onafhankelijkheid geformuleerd: vrije associatie en integratie, maar veel staten waren hierover niet enthousiast, omdat men vreesde dat deze alternatieven gebruikt zouden worden om een koloniale status te camoufleren. Daarom kunnen deze alternatieven voor onafhankelijkheid alleen als een vorm van dekolonisatie geaccepteerd worden als onomstotelijk vaststaat dat ze het resultaat zijn van de uitoefening van het zelfbeschikkingsrecht door de bevolking van het afhankelijke gebied.

De mogelijkheid dat de uitoefening van het zelfbeschikkingsrecht ook tot andere uitkomsten kan leiden dan de drie opties van Resolutie 1541 is in 1970

door de Algemene Vergadering erkend in Resolutie 2625 (XXV), die gezien wordt als een herdefiniëring van enkele van de fundamentele beginselen waarop het VN-Handvest is gebaseerd. In de praktijk bestaat er desondanks binnen de VN de nodige achterdocht over statusopties die niet genoemd staan in Resolutie 1541 en worden ze hoogstens als tijdelijke oplossingen aanvaard, mits de bevolking er duidelijk voor kiest.

Het volkenrecht eist onvoorwaardelijk respect voor het recht van de bevolkingen van Niet-zelfbesturende gebieden – en vergelijkbare gebieden met een koloniale historie – om te mogen kiezen voor onafhankelijkheid. Het wordt weleens beweerd dat zulke gebieden afgestoten kunnen worden door het moederland, of dat er een plicht zou bestaan voor zulke gebieden om uiteindelijk onafhankelijk te worden. Ik betoog echter dat dit niet te rijmen valt met de keuzevrijheid van de bevolkingen van deze gebieden en daardoor in strijd met het zelfbeschikkingsrecht.

Vrije associatie kan een aanvaardbare vorm van dekolonisatie zijn voor kleine gebieden, als het moederland bereid is om z'n wetgevende en bestuurlijke controle over het gebied te laten varen en het bereid is om zich ook internationaal in te zetten voor de bevoegdheid van het gebied om zelfstandig buitenlandse betrekkingen aan te gaan. Dat blijkt althans uit enkele voorbeelden die ik voor dit onderzoek bekeken heb. De bevolking van een afhankelijk gebied moet zich wel bewust zijn van het feit dat vrije associatie vaak uitmondt in een status die erg lijkt op onafhankelijkheid. De Verenigde Staten en Nieuw-Zeeland verlenen hun geassocieerde gebieden substantiële financiële bijstand, maar niet uit een internationaalrechtelijke verplichting. Ook zijn staten niet verplicht om hun nationaliteit toe te kennen aan inwoners van geassocieerde gebieden in de zin van Resolutie 1541.

Het volkenrecht erkent ook de mogelijkheid dat de dekolonisatie van overzeese gebieden uitmondt in integratie met het moederland of een andere staat. Het overzeese gebied wordt dan een integraal en gelijkberechtigd onderdeel van een staat, bijvoorbeeld als provincie of gemeente. De meeste moederlanden vinden deze optie niet (langer) bespreekbaar, vanwege de angst dat integratie grote kosten met zich mee zou brengen en de route richting onafhankelijkheid zou afsnijden. Maar de paar overzeese gebieden die volledig geïntegreerd zijn in het moederland lijken tevreden te zijn met deze oplossing. De VN heeft zich desondanks doorgaans nogal wantrouwend opgesteld tegenover integratie als een vorm van dekolonisatie. Een aantal gevallen van onvolledige integratie zijn sinds de jaren '60 door de Algemene Vergadering op de lijst van Niet-zelfbesturende gebieden geplaatst. Er moet daarom van uitgegaan worden dat de VN extra kritisch zal kijken naar de toepassing van de criteria van Resolutie 1541 als het gaat om een geval van integratie.

Er bestaan tenslotte ook nog een aantal overzeese gebieden die niet geheel voldoen aan de criteria voor vrije associatie of integratie, waarvan ik met name Puerto Rico en Nieuw-Caledonië heb onderzocht. De status van deze gebieden is enigszins ambigu, waardoor misverstanden kunnen ontstaan over de reik-

wijdte van de verantwoordelijkheid van het moederland voor problemen in het overzeese gebied. Sommige critici vinden dat het moederland zich te weinig gelegen laat liggen aan deze problemen, anderen vinden juist dat er te veel sprake is van inmenging in de interne aangelegenheden. Dit meningsverschil uit zich ook in de politieke status die men in de toekomst voor het gebied ziet weggelegd en als geen van beide kampen een duidelijke meerderheid bezit in het gebied of in het moederland, kan er een patstelling ontstaan die de politieke ontwikkeling van het gebied kan schaden en in een enkel geval zelfs tot geweld kan leiden, zoals in Nieuw-Caledonië. In dat gebied is uiteindelijk een oplossing gevonden door de beslissing over de politieke toekomst expliciet in handen van de bevolking te leggen. Daarover zal tussen 2013 en 2018 een beslissend referendum georganiseerd worden.

Zelfbestuur op basis van het Statuut voor het Koninkrijk (hoofdstuk 4)

Om te kunnen bepalen of de rechtsorde van het Koninkrijk der Nederlanden als een vorm van voltooide dekolonisatie beschouwd kan worden, heb ik in Hoofdstuk 4 eerst een korte omschrijving van het Statuut gegeven en de praktijk die daarop gebaseerd is.

Volgens het Statuut hebben Nederland, de Nederlandse Antillen en Aruba vrijwillig gekozen voor een structuur waarbinnen deze drie autonome landen een aantal aangelegenheden gezamenlijk behartigen op basis van gelijkwaardigheid. Het Statuut somt deze Koninkrijksaangelegenheden op – het gaat vooral om buitenlandse betrekkingen, defensie en het Nederlanderschap – en voor het overige zijn de drie landen autonoom. Het Koninkrijk als geheel heeft slechts zeer beperkte bevoegdheden om zich te mengen in de autonome aangelegenheden van de landen.

Het Koninkrijk heeft in zekere zin een ambigue structuur, omdat zijn hoogste bestuurslaag nogal eens geïdentificeerd wordt met een van de samenstellende delen, namelijk het land Nederland. De eilanden zijn onderdeel van het *Koninkrijk* der Nederlanden, maar niet van het *land* Nederland. De eilanden kunnen op basis van het zelfbeschikkingsrecht – dat meermaals is erkend door de landen en de eilanden – het Koninkrijk verlaten, maar Nederland niet.

Gedurende de eerste decennia na de afkondiging van het Statuut in 1954, stond de autonomie van de Caribische landen nauwelijks onder druk, omdat ervan uit werd gegaan dat de banden met Nederland op termijn toch verbroken zouden worden. Suriname werd in 1975 onafhankelijk, maar de Nederlandse Antillen en Aruba kozen ervoor om binnen het Koninkrijk te blijven. In 1990 accepteerde de Nederlandse regering dit. Sindsdien is Nederland meer betrokken geraakt bij de interne aangelegenheden van de Nederlandse Antillen en Aruba.

Het constitutionele karakter van het Koninkrijk (hoofdstuk 5)

Het Koninkrijk vormt als geheel geen natiestaat. Tot nu toe zijn er ook weinig aanwijzingen dat er zich een transatlantische belangengemeenschap ontwikkelt die tot het ontstaan van zo'n natie zouden kunnen leiden. Het Statuut heeft zich in 1954 aangesloten bij deze realiteit. De federale en eenheidsstatelijke trekken die het Statuut vertoont, zijn niet meer dan constitutionele make-up gebleken. Het Koninkrijk heeft nog eerder als een confederatie gefunctioneerd, maar het wijkt ook daarvan af doordat het niet gebaseerd is op een verdrag, de landen niet onafhankelijk zijn en het Koninkrijk een – zij het zeer geringe – bevoegdheid heeft om bindende regels te stellen die de burgers van het Koninkrijk direct raken. De structuur van het Koninkrijk is ook niet te vatten in een van de andere bekende staatsvormen. In de Nederlandse staatsrechtelijke literatuur wordt het Koninkrijk daarom doorgaans als een staatsvorm *sui generis* betiteld. Het wordt ook wel omschreven als een constitutionele associatie of een staatsrechtelijke samenwerkingsstructuur.

De constitutie van het Koninkrijk verschilt substantieel van andere bestaande vormen van overzees bestuur die ik voor dit onderzoek bekeken heb. De meeste overeenkomsten bestaan nog met de relatie die Groot-Brittannië in de jaren '60 aanging met een aantal van zijn afhankelijke gebieden in de Cariben, de zogeheten '*West Indies Associated States*'. Deze relatie werd door sommigen beschouwd als een vorm van vrije associatie in de zin van VN-Resolutie 1541, maar anderen (inclusief de VN zelf) bleven de eilanden behandelen als Niet-zelfbesturende gebieden.

Door het grote verschil in omvang tussen Nederland en de Caribische landen, in combinatie met de wens die in 1954 bestond om zo weinig mogelijk te veranderen in de constitutie van het Koninkrijk, leidden de onderhandelingen over het Statuut niet tot een radicale breuk met het koloniale verleden, maar tot een pragmatische invulling van de belangrijkste wensen van de drie partners op dat moment. Het Statuut was bedoeld als een flexibel instrument om de gewenste staatsrechtelijke ontwikkeling van de Caribische landen te accommoderen, maar uiteindelijk heeft het de drie landen vastgeketend in een relatie die bij tijd en wijle vooral aan de Nederlandse kant tot aanzienlijke ontevredenheid leidt.

Het volkenrechtelijk karakter van de Koninkrijksrelaties (hoofdstuk 6)

Het Statuut is in 1955 uitgebreid besproken door de Algemene Vergadering van de VN, maar men kon het niet eens worden over de vraag of de Nederlandse Antillen en Suriname nog beschouwd moesten worden als Niet-zelfbesturende gebieden in de zin van het VN-Handvest. Veel staten twijfelden eraan of het Statuut wel voldeed aan de eisen die de VN stelde aan een volledige vorm van dekolonisatie en men vroeg zich af of de nieuwe situatie beschouwd kon worden als een resultaat van de uitoefening van het zelf-

beschikkingsrecht. Tijdens de debatten bleek een meerderheid van de staten van mening dat het Statuut en de manier waarop het tot stand was gekomen, niet geheel aan de eisen voldeed. Toch nam de Algemene Vergadering op voorspraak van de Verenigde Staten een Resolutie aan waarin stond dat Nederland niet langer hoefde te rapporteren over Suriname en de Antillen. De meeste vragen bleven hiermee onbeantwoord en dat was ook de bedoeling.

Omdat de VN niet wilde verklaren of het Statuut een volledige vorm van dekolonisatie was, is de volkenrechtelijke status van de Nederlandse Antillen en Aruba enigszins onduidelijk gebleven. Op basis van de gang van zaken in 1955 valt niet uit te sluiten dat de VN zich ooit alsnog uitspreekt over de vraag of het Statuut een vorm van zelfbestuur heeft geschapen die voldoet aan Hoofdstuk XI van het VN-Handvest. De VN heeft deze bepalingen uit het Handvest in een aantal resoluties nader uitgewerkt. De meest relevante is in deze context Resolutie 1541 (XV) uit 1960, waarin de VN met actieve medewerking van Nederland een aantal eisen heeft vastgelegd voor de statusopties van vrije associatie en integratie die in Hoofdstuk 3 zijn beschreven. Aan deze eisen zou de VN het Statuut waarschijnlijk toetsen mocht dat nodig geacht worden.

De Nederlandse Antillen en Aruba zijn duidelijk niet geïntegreerd met Nederland en het Statuut voldoet dan ook niet aan de criteria voor integratie. De Koninkrijksrelaties hebben echter wel iets weg van een vrije associatie tussen Nederland enerzijds en de Nederlandse Antillen en Aruba anderzijds, omdat de Caribische landen hun meeste zaken autonoom behartigen en het Koninkrijk voor het overige voor een groot deel functioneert op basis van vrijwillige samenwerking. Een aantal aspecten van de rechtsorde van het Statuut voldoet echter niet aan de criteria voor vrije associatie. Het gaat dan vooral om de bevoegdheden van het Koninkrijk om zich te mengen in de interne aangelegenheden van de Caribische landen zonder hun instemming en het feit dat het Statuut niet – althans niet expliciet – tot stand is gekomen op basis van een vrije en bewuste keuze van de bevolking van de eilanden. Er moet daarom rekening mee gehouden worden dat Hoofdstuk XI van het VN-Handvest nog steeds van toepassing is op de Nederlandse Antillen en Aruba, of althans dat de VN tot deze conclusie zou kunnen komen.

De betekenis voor het Koninkrijk van het internationale recht met betrekking tot dekolonisatie en zelfbeschikking (hoofdstuk 7)

Als men ervan uitgaat dat de dekolonisatie van de Nederlandse Antillen en Aruba volkenrechtelijk gesproken nog niet geheel voltooid is, levert dit een aantal verplichting op voor het Koninkrijk als geheel. Waarschijnlijk de belangrijkste plicht is om de wens van de bevolkingen van de eilanden met betrekking tot hun politieke toekomst te respecteren. Uiteindelijk kan een vorm van volledige dekolonisatie alleen bereikt worden via een vrije en bewuste keuze

van de bevolking van de Nederlandse Antillen en Aruba voor een status die voldoet aan de internationale criteria.

De Algemene Vergadering van de VN is van mening dat de VN dit soort dekolonisatieprocessen moet kunnen monitoren. Of daarbij een nuttige rol is weggelegd voor het VN-Dekolonisatiecomité moet op dit moment betwijfeld worden, al zou dat ook afhangen van de opstelling van Nederland. Wel zou overwogen kunnen worden om andere VN-organen of internationale organisaties te vragen een bijdrage te leveren aan het informeren van de bevolkingen over de opties die er bestaan op grond van het volkenrecht of het observeren van het proces van zelfbeschikking.

Het zelfbeschikkingsrecht van de eilandgebieden (hoofdstuk 8)

De dekolonisatie van de Nederlandse Antillen is van begin af aan bemoeilijkt door het feit dat het land bestond uit zes eilanden die ver uit elkaar liggen en grote verschillen vertonen. In 1981 werd dan ook vastgelegd dat een keuze voor een andere politieke status een zaak van de bevolking van ieder eilandgebied afzonderlijk diende te zijn. In de Nederlandse Antillen ging de staatkundige discussie sindsdien in de eerste plaats over de relatie met de andere eilanden en slechts in de tweede plaats over de relatie met Nederland. In 1986 verliet Aruba de Nederlandse Antillen om een apart land binnen het Koninkrijk te worden. Een laatste poging van de vijf overgebleven eilanden om als eenheid verder te gaan, mislukte tijdens de jaren '90, waarna in referenda tussen 2000 en 2005 een grote meerderheid bleek te bestaan voor het geheel opheffen van de Antillen.

In de juridische literatuur is de vraag opgeworpen of het volkenrecht zich niet verzet tegen het opdelen van de Nederlands Antillen. Dit zou mogelijk in strijd zijn met het beginsel van *uti possidetis* of non-disruptie, dat staten verbiedt mee te werken aan het opdelen van afhankelijke gebieden op weg naar de onafhankelijkheid. Los van de vraag of de Nederlandse Antillen nog wel op weg zijn naar de onafhankelijkheid, is het ook de vraag of deze regel wel echt onderdeel is van het volkenrecht. De internationale praktijk – zeker met betrekking tot kleine Niet-zelfbesturende gebieden – wijst er namelijk juist op dat het wél is toegestaan om mee te werken aan het opdelen van afhankelijke gebieden. Zolang er maar steun is bij de lokale bevolking voor zo'n opdeling, protesteert de internationale gemeenschap doorgaans niet tegen de afscheiding van een of meer eilanden van een Niet-zelfbesturend gebied, zelfs als de opdeling vlak voor het bereiken van de onafhankelijkheid plaatsvindt.

Het is alleen niet duidelijk op wat voor manier vastgesteld kan worden dat de bevolking voorstander is van het opdelen van het gebied. Sommige schrijvers menen dat een referendum verplicht is, maar spreken zich niet uit over de vraag of zo'n referendum dan op alle eilanden gehouden moet worden, of dat het voldoende is dat alleen het eiland dat zich wil afscheiden zich uitspreekt. In de praktijk wordt vaak genoeg genomen met de afwezigheid

van sterk verzet in de overige delen van het gebied, zo lang het moederland de opdeling maar niet actief heeft gepromoot. De afscheiding van Aruba is een voorbeeld van deze praktijk, aangezien die internationaal niet tot protesten heeft geleid terwijl er geen referendum over gehouden is, althans niet op de vijf andere eilanden.

Het is verder onzeker of de bevolking van de overgebleven eilanden van de Antillen samen nog een 'volk' vormen in de zin van het volkenrecht. Dit is van belang omdat alleen volkeren een beroep kunnen doen op het zelfbeschikkingsrecht en het non-disruptiebeginsel. Mogelijk moet de erkenning van het zelfbeschikkingsrecht van ieder eiland in 1981 tevens beschouwd worden als de erkenning dat er voor wat betreft het zelfbeschikkingsrecht geen Antilliaans volk meer bestaat, maar dat de bevolking van ieder eiland als een apart volk moet worden gezien.

De huidige situatie binnen de Nederlandse Antillen is bijzonder omdat één van de eilanden – St. Eustatius – in een referendum in 2005 heeft gekozen voor het bijeenhouden van het land, terwijl de andere vier eilanden kozen voor het opheffen van de Antillen. Op de Ronde Tafel Conferentie hebben de drie landen en de vijf eilanden van de Antillen gezamenlijk besloten dat de Antillen opgeheven worden. Dit lijkt een redelijke beslissing, zo lang de bevolking van St. Eustatius maar de mogelijkheid krijgt om zich uit te spreken over de nieuwe status die voor dit eiland ontworpen zal worden.

Het recht op dekolonisatie en zelfbeschikking in relatie tot de Europese Unie (hoofdstuk 9)

Een aanvullende vraag die op dit moment niet zonder belang is, is of het hierboven omschreven recht op dekolonisatie en zelfbeschikking ook een rol kan spelen in de relatie tussen de Europese Unie en de Nederlandse Antillen en Aruba. Naar mijn mening heeft de EEG in 1957 een deel van 'de heilige opdracht' uit Hoofdstuk XI van het VN-Handvest op zich genomen. Voor zover de moederlanden vanwege de Europese integratie niet langer in staat zijn om bepaalde maatregelen te nemen die nodig zijn om de doeleinden van Hoofdstuk XI van het VN-Handvest te bereiken, zou de Europese Unie deze maatregelen moeten nemen.

De Europese Commissie, de LGO en hun moederlanden werken al zo'n 15 jaar aan een modernisering van de LGO-associatie. Hierbij is door de Commissie erkend dat de LGO betrokken zouden moeten worden in beslissingen over de associatie – hetgeen in lijn zou zijn met het zelfbeschikkingsrecht van deze gebieden – en in de praktijk gebeurt dit ook op min of meer geïnstitutionaliseerde wijze. Deze vernieuwde kijk op het karakter van de associatie zou vastgelegd kunnen worden in het EG-Verdrag of in een eventueel Grondwettelijk Verdrag voor de EU.

Op dit moment is de instemming van alle lidstaten noodzakelijk om een verandering in status van een LGO te kunnen realiseren, omdat deze gebieden

allemaal staan opgesomd in Bijlage II van het EG-Verdrag. Maar als zo'n verandering in status onderdeel uitmaakt van een zelfbeschikkingsproces in relatie tot het moederland, zouden de andere lidstaten en de EU als geheel dit proces niet mogen frustreren door te weigeren dat een overzees gebied onderdeel wordt van het EU-grondgebied, of op een andere manier van status verandert in relatie tot de EU terwijl dit voor de gewijzigde relatie met het moederland noodzakelijk is.

Epiloog

Het beginsel dat de overzeese bevolkingen het laatste woord zouden moeten hebben over hun politieke toekomst maakt in toenemende mate deel uit van de praktijk van Nederland en de andere landen die nog restanten van hun koloniale rijken besturen. Maar de afnemende belangstelling in internationale fora voor kwesties van dekolonisatie – vooral als het kleine gebieden betreft die niet snel grote conflicten zullen veroorzaken – betekent wel dat het vaak veel tijd en doorzettingsvermogen vereist om instemming te krijgen van het moederland voor een verandering in status, soms tientallen jaren en een enkele keer zelfs met de dreiging van geweld. Tenzij het gebied om onafhankelijkheid vraagt; daar stemmen moederlanden sinds de jaren '60 altijd zeer snel mee in.

Het zelfbeschikkingsrecht van kleine overzeese gebieden is in de ogen van de regeringen van de moederlanden duidelijk een doe-het-zelfartikel. Het kan ook moeilijk ontkend worden dat de overzeese bevolkingen zelf een beslissing moeten nemen, dat is de kern van zelfbeschikking, maar vooral in de kleinste en minst ontwikkelde gebieden zou het moederland niet lichtvaardig om moeten springen met zijn verplichting uit het VN-Handvest om te zorgen dat de bevolking toegang heeft tot betrouwbare en objectieve informatie en dat zij in staat wordt gesteld om een goed onderbouwde keuze te maken. Het Koninkrijk kan zich hierbij uiteindelijk ook niet verschuilen achter de autonomie van de Caribische landen en de Antilliaanse eilandgebieden.

De uitslagen van de referenda die sinds 1993 op alle eilanden van de Nederlandse Antillen zijn gehouden en de verkiezingsuitslagen op deze eilanden en Aruba lijken erop te wijzen dat de bevolkingen vooral geïnteresseerd zijn in statusopties die het midden houden tussen onafhankelijkheid en integratie met Nederland. De band met Nederland wordt in ieder geval belangrijk gevonden en onafhankelijkheid voorlopig duidelijk afgewezen. Nederland accepteert dit, maar wil tegelijkertijd dat het Koninkrijk zijn rol in de Cariben effectiever kan spelen. Zeker als het landsbestuur van de Nederlandse Antillen in de toekomst zou verdwijnen en de afzonderlijke eilanden elk een eigen positie binnen het Koninkrijk zouden verwerven. Maar dat geldt ook voor Aruba, waar de rechtsstaat soms onder druk staat vanwege de kleine schaal van de samenleving.

Nederland heeft daarom voorwaarden gesteld aan zijn medewerking bij de realisering van de status aparte van Aruba en stelt ook voorwaarden aan het opheffen van de Antillen. Dit is op zich niet onredelijk en hoeft ook niet per se strijd op te leveren met het zelfbeschikkingsrecht van de eilandbevolkingen. De Koninkrijksrelaties draaien immers in hoge mate rond de ondersteuning die Nederland biedt aan de eilanden en de eilanden willen hier voorlopig gebruik van blijven maken. Bij een conflict over zulke voorwaarden kunnen de autoriteiten van het Koninkrijk, Nederland, de Caribische landen en de eilandgebieden zich laten leiden door algemene beginselen zoals de redelijkheid en billijkheid, het proportionaliteits- en het subsidiariteitsbeginsel, mits zij maar de algemene verplichting in acht nemen om de vrijelijk geuite wens van de bevolking zo goed mogelijk te realiseren.

Op het moment dat de Caribische bevolkingen een keuze maken over hun staatkundige toekomst, zouden ze zich bewust moeten zijn van de consequenties van de verschillende opties, anders kan hun keuze moeilijk beschouwd worden als een rechtmatige uitoefening van hun zelfbeschikkingsrecht. Bij de voorbereiding van de verschillende referenda op de Antilliaanse eilanden is veel informatie verspreid en is er gedebatteerd over zelfbeschikking en de toekomst van de eilanden in brede zin. Deze ontwikkeling is een belangrijke stap in de richting van een echte realisatie van het zelfbeschikkingsrecht en het bereiken van een volledige mate van zelfbestuur in de zin van het VN-Handvest.

Het statusdebat wordt soms afgeschilderd als onbelangrijk en zelfs schadelijk omdat het de aandacht zou afleiden van grotere problemen zoals de economie en het onderwijs. Als dat waar zou zijn, levert het een extra argument op om het proces van zelfbeschikking snel tot een bevredigend einde te brengen, want gelet op het bijzondere karakter van het Koninkrijk – dat de Atlantische Oceaan en grote culturele verschillen omspannt – en zijn geschiedenis van kolonisatie en slavernij zal het debat over status niet vanzelf verdwijnen.

Op het moment van schrijven is Nederland in gesprek met de vijf eilanden van de Antillen over een nieuwe positie binnen het Koninkrijk of mogelijk zelfs binnen het land Nederland. Met de drie kleinere eilanden Bonaire, St. Eustatius en Saba heeft de Nederlandse regering een akkoord bereikt over een positie binnen het Nederlandse staatsbestel die voor deze eilanden een veel nauwere band met Nederland zou opleveren. Curaçao en St. Maarten streven naar de status van land binnen het Koninkrijk, maar Nederland wil daar alleen mee instemmen als er bepaalde garanties op het gebied van de rechtspleging en -handhaving gerealiseerd worden en een vorm van toezicht op de overheidsfinanciën.

De positie van Aruba is anders dan die van de Antilliaanse eilanden, omdat dit eiland – althans de meeste van zijn politici – geen verandering van status wenst. Wel is men bereid om de nodige medewerking te verlenen aan een Statuutwijziging voor de Antilliaanse eilanden, zo lang dit maar geen gevolgen

heeft voor de autonomie van Aruba. Deze opstelling doet recht aan het eilandelijk zelfbeschikkingsrecht waar Aruba in 1986 ook zelf gebruik van gemaakt heeft.

Aruba heeft zijn status aparte bereikt na een lange strijd tegen de dominante positie van Curaçao en er mag wel vanuit worden gegaan dat de bevolking van Aruba destijds voorstander was van de afscheiding van de Nederlandse Antillen. De relatie met Nederland is echter nooit aan een volksstemming onderworpen. Het valt dan ook niet met zekerheid te zeggen hoe de bevolking zou aankijken tegen alternatieven voor de huidige status. De meeste Arubaanse politieke partijen verdedigen de status aparte met vuur en vlam, maar dit is op zichzelf geen garantie dat de bevolking evenzeer gehecht is aan de constitutionele status van het land. Gezien de politiek soms zeer moeilijke relatie tussen Nederland en Aruba zou het misschien overweging verdienen om ook in Aruba te bezien of er in het proces van dekolonisatie niet nog stappen gezet kunnen worden, uiteraard met respect voor de wensen van de bevolking.

